

УДК 504.453:627.12:911.52 (477.8)

DOI <https://doi.org/10.32782/geochasvnu.2025.6.05>

Вадим Тарновецький

аспірант, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

tarnovetskyi.vadym@chnu.edu.ua, ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-4614-2342>

РУСЛООЧИСНІ РОБОТИ НА ГІРСЬКИХ РІЧКАХ: ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ, ЕКОЛОГІЧНІ ВИКЛИКИ ТА МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД

Анотація. Гірські річки Прикарпаття характеризуються високою природною динамікою, зокрема активними русловими процесами, сезонними коливаннями рівня води та перенесенням наносів. Ці явища є типовими для малих водотоків і відіграють важливу роль у підтриманні екологічної рівноваги. Проте в окремих, виняткових випадках (наприклад, у разі стихійного лиха) може постати потреба у втручанні для захисту життя та критичної інфраструктури. Така інтервенція має здійснюватися суто на підставі комплексного оцінювання впливу на довкілля (ОВД), з урахуванням природної мінливості річкових систем, з метою запобігання деградації біорізноманіття та втраті екосистемних функцій. У статті розглянуто юридичні прогалини, що дають змогу здійснювати руслоочисні роботи без належного обґрунтування, а також екологічні наслідки таких дій. У дослідженні проаналізовано правові й екологічні проблеми, що виникають у процесі реалізації руслоочисних робіт у гірських річках Прикарпаття.

Ключові слова: гірські річки, русло річки, руслоочисні роботи, екологічні наслідки, план управління річковим басейном, інтегроване управління.

Tarnovetskyi Vadym. RIVERBED-CLEANING WORKS OF MOUNTAIN RIVERS: LEGAL ANALYSIS, ENVIRONMENTAL CHALLENGES, AND INTERNATIONAL EXPERIENCE

Abstract. The purpose of this study is to analyze the legal framework and environmental challenges associated with riverbed-clearing activities in the mountain rivers of the Prykarpattia region of Ukraine, identify regulatory gaps, assess environmental impacts, and develop recommendations for improving Ukrainian legislation based on international experience. The research methodology includes legal analysis for studying regulatory documents on water management; a comparative-legal method to analyze the international frameworks in the European Union, USA, and Canada; and a systemic approach to integrate legal, ecological, and geographical factors into the study. The study provides an original legal definition of riverbed-clearing works, distinguishing clearly between legitimate environmental management activities and illegal mineral extraction. For the first time, it outlines specific proposals for integrating international environmental standards into Ukrainian legislation, emphasizing mandatory environmental assessments and comprehensive basin management approaches.

The analysis reveals significant shortcomings in Ukraine's regulatory framework, such as unclear definitions and procedures allowing harmful practices under the guise of river management. International practices from the EU, USA, and Canada illustrate the effectiveness of strict environmental assessment protocols, community involvement, and integrated basin management. Adopting these approaches can significantly reduce ecological risks, improve flood management efficiency, and foster transparency and public trust in riverbed management operations.

Key words: mountain rivers, riverbed, riverbed-clearing operations, environmental impact, river basin management plan, legal regulation, integrated management.

Актуальність теми дослідження. Гірські річки Прикарпаття відіграють важливу роль у збереженні біорізноманіття, забезпеченні екосистемних послуг і підтриманні гідрологічної рівноваги в регіоні. Зокрема, ці річки є місцем проживання низки рідкісних видів риб – лосось дунайський (*Hucho hucho*), струмкова форель (*Salmo trutta fario*), хариус європейський (*Thymallus thymallus*) та інші. Ці види є не лише біологічно цінними, а й індикаторами екологічної стабільності водних екосистем.

Зростання антропогенного навантаження, зокрема, вирубка лісів у верхів'ях, сільськогосподарське використання прибережних територій, інфраструктурне будівництво, призводить до деградації річкових екосистем, посилення ерозійних процесів і зменшення природної стій-

кості русел. У деяких виняткових випадках, зокрема під час паводків або обвалів, постає необхідність у втручанні для запобігання безпосередній загрозі життю населення чи збереження об'єктів критичної інфраструктури.

Однак така інтервенція має бути винятком, а не правилом. Її допустимість повинна визначатися суто на основі наукового обґрунтування та попереднього оцінювання впливу на довкілля (далі – ОВД), з урахуванням екологічної ролі річкових процесів. Водночас в українській практиці нерідко трапляються випадки здійснення руслоочисних робіт без належного обґрунтування, з посиланням на сумнівні надзвичайні обставини або на підставі нормативних прога-лин, що дають змогу уникати процедури ОВД. Це може негативно впливати на гідрологічний режим річок і на екологічну рівновагу в регіоні загалом.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю забезпечення балансу між потребами безпеки населення (захист від паводків, збереження інфраструктури) та збереженням річкових екосистем в умовах кліматичних змін і зростання антропогенного навантаження. Неврегульованість правових підходів до руслоочисних робіт в Україні, відсутність єдиного визначення поняття, недосконалість дозвільної системи й екологічні ризики потребують наукового осмислення проблеми.

Стан вивчення питання з аналізом основних праць. У статті використано праці українських і зарубіжних дослідників, зокрема: О.М. Яцюка (2021 р.) – щодо інтегрованого управління водними ресурсами [17], Н.В. Рибак (2020 р.) – з питань екологічної оцінки руслоочисних заходів [18], L. Belletti та співавторів (2015 р.) – у контексті гідроморфологічних змін у річках ЄС [21], С.М. Hill (2019 р.) – щодо правових підходів у США [22]. Особливу увагу приділено працям Ю.С. Ющенка, у яких досліджуються геоморфологічні процеси в річках Прикарпаття [12; 13].

Мета та завдання дослідження. Метою дослідження є аналіз нормативно-правового регулювання руслоочисних робіт у гірських річках Прикарпаття, виявлення ключових проблем, оцінювання екологічних наслідків і пошук можливостей удосконалення на основі міжнародного досвіду.

Основними завданнями дослідження є:

- вивчення чинної нормативно-правової бази України у сфері руслоочисних робіт;
- дослідження практичних прикладів правового регулювання в ЄС, США та Канаді;
- оцінювання потенційних екологічних ризиків, пов'язаних із втручанням у річкові русла;
- формулювання пропозицій щодо вдосконалення українського законодавства з урахуванням міжнародного досвіду.

Методи та матеріали дослідження. Методологічною основою дослідження є: метод правового аналізу – для вивчення законодавства у сфері управління водними ресурсами; порівняльно-правовий метод – для аналізу зарубіжних моделей; системний підхід – для інтеграції правових, екологічних і географічних факторів.

Виклад основного матеріалу з обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Гідрологічний режим річки – це сукупність таких характеристик, як швидкість течії, об'єм і сезонність стоку, температурний і кисневий баланс. Ці параметри є визначальним для водних біоресурсів. Втручання в цей режим, спричинене проведенням руслоочисних робіт, неминуче призводить до низки негативних змін, як-от порушення нерестовищ, зниження біорізноманіття, погіршення якості води та руйнування природних річкових структур, що виконують важливі екологічні функції. Особливо вразливими до таких змін є гірські водотоки, де навіть локальне втручання може спричинити каскадні екосистемні наслідки на значній території.

Вивчення прикладів руслоочисних робіт, здійснених у регіоні протягом останнього десятиліття, виявило низку системних проблем. У низці випадків руслоочисні роботи виконувалися з комерційною метою – фактично прикривали видобування гравію та піску.

Зокрема, протягом 2012–2015 рр. в Івано-Франківській області фіксувалися масштабні зловживання під виглядом проведення руслоочисних робіт. Замість виконання природоохорон-

них заходів згідно з місцевим Положенням про руслоочисні роботи, фактично здійснювався системний і неконтрольований видобуток піску, гальки та гравію. Це призводило до руйнування річкових русел, порушення гідроморфологічного балансу, ерозії берегів та дестабілізації екосистем.

Значну роль у викритті цих зловживань відіграла Ольга Галабала – громадська активістка, юристка та, на той час, заступниця голови Івано-Франківської обласної ради. У своїх публікаціях вона викривала схеми з використанням «дозволів на руслоочистку» для прикриття комерційного видобутку гравію, уживаючи термін «шутрова мафія». У результаті активного громадського тиску та медійної кампанії відповідне «Положення про руслоочисні роботи в Івано-Франківській області» було офіційно скасоване [23].

Цей прецедент підкреслив небезпеку неузгоджених нормативних положень, відсутності прозорого контролю та формального підходу до екологічної безпеки. Він також посилив потребу в інтегрованому регулюванні, заснованому на оцінці впливу на довкілля, участі громадськості, прозорих дозвоільних механізмах.

Яскравим ілюстративним прикладом є ситуація в басейні річки Бистриця Солотвинська. Після руслоочисних робіт, проведених у межах села Угринів (Івано-Франківська область), місцеві мешканці зафіксували активізацію процесів розмиву берегів і пониження рівня води, що призвело до підтоплень під час паводків і зменшення глибини основного русла [24].

Наслідком таких зловживань стала втрата довіри місцевих громад до руслоочисних заходів як таких, що нібито покликані захищати від паводків, але насправді можуть завдавати ще більшої шкоди.

Такий досвід лише підтверджує важливість інтегрованого підходу до регулювання руслоочисних робіт, де ключову роль відіграють екологічна безпека, прозорість процедур і узгодженість з басейновим управлінням.

Аналіз місцевих програм, як-от «Регіональна програма робіт з розчистки та регулювання русел річок Чернівецької області на 2015–2019 рр.» чи «Програма комплексного протипаводкового захисту в басейні р. Тиси», свідчить про спроби систематизувати виконання руслоочисних робіт на місцевому рівні [28; 29]. Проте відсутність загальнонаціональних стандартів та чіткого нормативного визначення поняття «руслоочисні роботи» призводить до фрагментарності та може мати наслідком завдання шкоди довкіллю.

Законопроект № 5442 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо проведення робіт на землях водного фонду» від 29 квітня 2021 р., який мав на меті врегулювання процедури проведення робіт на землях водного фонду, не був ухвалений Верховною Радою України у зв'язку з виявленими корупційними ризиками та відсутністю механізмів контролю [27].

Це ще раз засвідчує потребу в системному та комплексному підході до регулювання таких робіт.

Варто відзначити, що відсутність наукового підходу до планування таких робіт часто призводить до порушення екологічної рівноваги. Серед основних негативних наслідків безконтрольного втручання можна виокремити:

- порушення гідрологічного режиму річки та посилення ерозійних процесів;
- зниження рівня підземних вод, що впливає на джерела водопостачання;
- знищення нерестовищ риб і порушення умов існування водної фауни;
- втрату природного русла та ландшафтної різноманітності.

Такий досвід демонструє важливість інтегрованого підходу до регулювання руслоочисних робіт, де ключову роль відіграють екологічна безпека, прозорість процедур і погодженість з басейновим управлінням.

У країнах Європейського Союзу, США та Канаді руслоочисні роботи регулюються жорсткими екологічними стандартами [5–11]. У Європейському Союзі така діяльність підпорядковується вимогам Водної рамкової директиви (2000/60/ЕС) [5], яка зобов'язує погоджувати будь-які інтервенції в русло із планами управління річковими басейнами. Відповідно до положень цієї директиви, забороняється погіршення екологічного статусу водних об'єктів без наяв-

ності обґрунтованих винятків. Окрім того, обов'язковою є процедура оцінювання впливу на довкілля для всіх масштабних або потенційно шкідливих проєктів, що визначено в Директиві 2011/92/EU та Директиві 2001/42/EC [6].

На практиці держави – члени ЄС (зокрема, Австрія, Німеччина, Франція) дозволяють руслоочисні роботи лише за умов крайньої необхідності – для захисту від повеней, за повної відсутності альтернатив і з дотриманням суворих вимог до екологічного моніторингу. В Австрії, згідно з Wasserrechtsgesetz 1959 (далі – WRG), кожне втручання в русло потребує екологічного обґрунтування та врахування гідроморфологічних вимог, закріплених у спеціальних планах догляду за водотоками (Gewässerpflegepläne) [25]. Подібний підхід застосовується в Німеччині на основі Wasserhaushaltsgesetz (далі – WHG), де, згідно зі ст. 27, прямо забороняється погіршення екологічного стану водних об'єктів. У кожній федеральній землі розробляються локальні процедури узгодження таких робіт, наприклад у Баварії чи Баден-Вюртемберзі [26].

У США регулювання руслоочисних робіт базується на Законі про чисту воду (Clean Water Act, 1972 р.), який зобов'язує отримувати дозвіл на здійснення робіт у руслі (розд. 404), що видається Армійським корпусом інженерів у координації з Агентством з охорони довкілля (далі – EPA) [8]. Додатково застосовується Національний закон про екологічну політику (далі – NEPA), що вимагає обов'язкового проведення Environmental Impact Statement (далі – EIS) – оцінювання впливу на довкілля, включно із громадськими обговореннями [7]. Закон про охорону видів, що зникають ((далі – ESA), 1973 р.), обмежує втручання в середовища існування охоронюваних видів, зобов'язує до погодження із FWS чи NMFS у разі потенційного негативного впливу [22].

На рівні практичного застосування в гірських регіонах США (Аппалачі, Сьєрра-Невада, Скелясті гори) широко застосовується принцип пріоритету відновлення природної морфології річок. Руслоочисні роботи там погоджуються з відповідними департаментами навколишнього середовища штатів, супроводжуються створенням буферних зон і впровадженням післяпроєктного моніторингу. Прикладом є програмний дозвіл на підтримання річкових русел у Каліфорнії, погоджений USACE і CDFW.

У Канаді регулювання відбувається на двох рівнях – федеральному та провінційному. Згідно із Законом про рибальство (Fisheries Act, R.S.C., 1985 р.), забороняється порушення природного середовища існування риб без спеціального дозволу, а руслоочисні заходи розглядаються як потенційно шкідливі [9]. Impact Assessment Act (2019 р.) передбачає обов'язкову процедуру оцінювання впливу на довкілля, з обов'язковим залученням громадськості та наукових інституцій [10]. Закон SARA (Species at Risk Act, 2002) встановлює обмеження щодо втручання в середовища існування рідкісних і таких, що зникають, видів [11].

Таблиця 1

Порівняльний аналіз підходів до регулювання руслоочисних робіт у різних країнах

Юрисдикція Країна	Законодавча база	Підходи до ОВД	Участь громадськості	Особливості	Джерело
Україна	Водний кодекс України; Закон України «Про ОВД».	Частково застосовується; є прогалини.	Мінімальна	Часто під виглядом руслоочистки – видобуток гравію.	[1; 2; 17]
ЄС	ВРД (2000/60/EC), 2011/92/EC.	Обов'язкова	Висока	Плани управління басейнами; заборона погіршення статусу вод.	[5; 6]
США	Clean Water Act; NEPA	Обов'язкова (EIS)	Дуже висока	Залучення Army Corps + EPA; особлива увага до endangered species.	[7; 8]
Канада	Fisheries Act; Impact Assessment Act	Обов'язкова	Висока	Залучення громад, подвійне регулювання (федеральне/провінційне).	[9–11]

На провінційному рівні прикладом є Британська Колумбія, де застосовуються Water Sustainability Act та Riparian Areas Protection Regulation. В Альберті руслоочисні роботи регулюються Water Act та передбачають систему екологічного ліцензування від Alberta Environment and Parks. Загалом, у Канаді віддається перевага природоорієнтованим методам і заходам з відновлення середовища.

Отже, міжнародна практика демонструє, що ефективне регулювання руслоочисних робіт можливе лише за умов наукового обґрунтування, інтеграції до басейнового управління, забезпечення екологічної відповідності й обов'язкової участі громадськості у процесах ухвалення рішень (табл. 1).

Запровадження подібних механізмів в Україні може суттєво зменшити екологічні ризики та підвищити ефективність регулювання.

Під час проведення цього дослідження встановлено, що чинне законодавство України, хоч і визнає доцільність проведення руслоочисних робіт у межах водного фонду, містить заборону на видобування піску, гальки та гравію з русел малих і гірських річок (ч. 4 ст. 86 Водного кодексу України).

Сама законодавча заборона на видобування піску, гальки та гравію в руслах малих і гірських річок має захисну функцію щодо збереження русла малих та гірських річок, покликана запобігти завданню шкоди довкіллю шляхом безпідставного видалення піску, гальки та гравію з русел таких річок.

Однак це створює правову колізію в разі необхідності проведення руслоочисних робіт на малих і гірських річках для відвернення негативних наслідків повені або запобігання їй у суто науково обґрунтованих випадках, оскільки на практиці фізичне очищення русла річки без вилучення твердих наносів, якими можуть бути той самий пісок, галька чи гравій у тому чи іншому вигляді, є неможливим.

Виходом із цієї ситуації може бути встановлення на законодавчому рівні виключних підстав, коли на основі рішень органів державної влади чи органів місцевого самоврядування дозволяється втручання в русло гірської річки. Таким випадком може бути **суто необхідність відвернення наслідків повені (стихійного лиха) чи інтереси національної безпеки в умовах воєнного чи надзвичайного стану.**

В інших випадках проведення будь-яких втручань у русло гірської річки має бути заборонено.

Водночас залишається дискусійним питання проведення розчищення русла гірської річки з метою відвернення імовірної повені внаслідок утворення наносів у річці.

Розв'язання цієї проблеми можливе шляхом надання законодавчого дозволу на проведення таких робіт виключно на підставі заходів, включених до Плану з інтегрованого управління річковим басейном (суббасейном), на основі наукового обґрунтування доцільності проведення таких робіт та позитивного висновку з оцінювання впливу на довкілля.

Варто відзначити, що натепер законодавчого визначення терміна «руслоочисні роботи», їх переліку в Україні немає.

На практиці цей термін використовується в підзаконних актах описово – переважно в контексті: днопоглиблювальних робіт, берегоукріплення, усунення перешкод течії води (заторів, наносів, деревини тощо), відновлення пропускної здатності русла.

Це створює прогалину, яку можуть використовувати для зловживань, під виглядом руслоочистки здійснювати видобуток гравію.

З огляду на відсутність в законодавстві України чіткого визначення терміна «руслоочисні роботи» та того, що входить до переліку цих робіт, у цій статті пропонується авторське трактування, яке узагальнює положення нормативно-технічної документації, регіональних програм і міжнародного досвіду правового регулювання втручання в річкові русла.

Основною метою руслоочисних робіт як таких, що здійснюються для відвернення наслідків повені або запобігання їй, є зниження гідравлічного навантаження на береги, стабілізація руслових

процесів і забезпечення проходження паводкових вод, особливо в зонах мостових переходів. На цій основі до руслоочисних робіт доцільно відносити заходи, пов'язані з вилученням надлишкових твердих наносів (відкладів), деревини, чагарників і побутового сміття з русел річок.

На основі викладеного можна сформулювати визначення поняття «руслоочисні роботи» – інженерно-технічні заходи, спрямовані на відновлення або підтримання пропускної здатності русла водотоку шляхом вилучення наносів, завалів, сторонніх предметів, деревини, без зміни природних чи проєктних параметрів русла, з метою відвернення наслідків повені, досягнення безпечного функціонування гідротехнічних споруд, охорони прибережної інфраструктури, а також стабілізації гідрологічного режиму та запобігання підтопленням.

Автор пропонує, що руслоочисні роботи, за винятком необхідності відвернення наслідків повені (стихійного лиха) чи вчинення дій в інтересах національної безпеки в умовах воєнного чи надзвичайного стану, мають проводитись на основі Плану управління річковим басейном; перелік необхідних робіт має плануватися на основі акта обстеження водного об'єкта; включенню до Плану управління річковим басейном конкретних руслоочисних робіт має передувати наукове обґрунтування, яке має розроблятися на основі обстеження ділянок водних об'єктів органами місцевого самоврядування за місцем розташування водного об'єкта, разом із компетентними органами державної влади й органів управління, які реалізують державну політику у сфері управління і захисту довкілля та водних об'єктів (зокрема: Держводагентства, Держгеонадр, Держрибагентства, Держлісагентства (у разі проведення руслоочисних робіт у лісах), Укравтодору (у разі проведення робіт в експлуатаційних мостових зонах)). За результатами обстеження водних об'єктів має бути складено акт обстеження, у якому визначаються необхідність та доцільність проведення руслоочисних робіт із детальним зазначенням конкретних заходів, які необхідно здійснити; наукове обґрунтування з оцінюванням впливу на довкілля (ОВД) має бути обов'язковим; погоджений усіма сторонами акт обстеження та запропонований ними детальний перелік заходів із руслоочисних робіт, а також місця їх проведення, мають бути підставою для розроблення відповідного проєкту проведення руслоочисних робіт; розроблений проєкт руслоочисних робіт має включати: параметри, обсяги, місця видалення матеріалу, умови укріплення берегів, заходи із громадського контролю та післяпроєктного моніторингу; проєкт руслоочисних робіт є підставою для включення конкретних видів руслоочисних робіт до Плану управління річковим басейном; результати виконання руслоочисних робіт фіксуються в актах, які підписуються всіма сторонами; у разі вилучення мінеральної сировини (пісок, гравій) її облік і реалізація мають здійснюватися через систему електронних аукціонів з надходженням 100% доходу до місцевих бюджетів для подальшого спрямування цих коштів для реалізації природоохоронних заходів; запровадити кримінальну відповідальність за самовільне або надлишкове втручання в русло річки; визначити екосистемні критерії допустимості втручання: поріг зміни руслових процесів, вплив на нерестовища, гідрологічний режим, рівень підземних вод.

Ураховувати принципи Водної рамкової директиви ЄС (2000/60/ЄС), адаптувати дозвільні механізми США (NEPA, Clean Water Act) з акцентом на громадське обговорення та незалежну експертизу; запозичити канадську практику розподілу відповідальності між федеральним і місцевим рівнями управління.

Очікувані результати запровадження нової моделі. Запровадження запропонованої нормативної моделі дасть змогу досягти таких результатів:

- підвищення прозорості процесу руслоочисних робіт;
- зменшення кількості несанкціонованих втручань у річкові екосистеми;
- покращення екологічної безпеки й ефективності управління паводками;
- надходження коштів від реалізації вилученої мінеральної сировини до місцевих бюджетів із цільовим використанням на природоохоронні заходи;
- зміцнення довіри громад до механізмів управління річками.

Рис. 1. Запропонована автором модель погодження руслоочисних робіт

Отже, удосконалення нормативного регулювання руслоочисних робіт в Україні має здійснюватися на основі інтегрованого підходу, поєднувати екологічні гарантії, управлінську ефективність і прозорі механізми взаємодії між державою, місцевими громадами та бізнесом.

Висновки. Проведене дослідження засвідчило, що руслоочисні роботи в гірських річках Прикарпаття є необхідними з погляду гарантування гідрологічної безпеки, захисту населення від паводків і збереження інфраструктури. Водночас відсутність у чинному законодавстві України чіткого визначення поняття «руслоочисні роботи», узгоджених процедур і екологічних стандартів створює значні ризики для навколишнього природного середовища.

На практиці така ситуація призводить до порушення морфологічної рівноваги річкових систем, знищення нерестовищ, зниження рівня ґрунтових вод і підвищення ризику незаконного видобутку корисних копалин під виглядом руслоочисних заходів. Відсутність наукового підходу та прозорих механізмів контролю лише поглиблює ці проблеми.

Досвід країн Європейського Союзу, США та Канади свідчить про доцільність інтегрованого, екосистемного підходу до регулювання втручання в річкові русла, де обов'язковими є оцінювання впливу на довкілля, погодження з басейновими планами управління, участь громадськості та пріоритет природоорієнтованих рішень.

У межах цієї статті запропоновано авторське визначення руслоочисних робіт, сформульовано практичні рекомендації щодо вдосконалення українського законодавства, серед яких:

- законодавче визначення руслоочисних робіт як дій, що не змінюють морфологію річки, але сприяють її гідравлічній безпеці;
- повна законодавча заборона проведення руслоочисних робіт на гірських річках, за винятком відвернення наслідків стихійного лиха (повені) чи в інтересах національної безпеки в умовах воєнного чи надзвичайного стану, а також запобігання імовірній повені;
- обов'язкове включення руслоочисних робіт, проведення яких є необхідним для запобігання імовірній повені, до планів управління річковими басейнами на основі актів обстеження та наукових обґрунтувань; – запровадження прозорої дозвільної системи із залученням органів місцевого самоврядування та галузевих відомств;
- встановлення екологічних критеріїв допустимості втручання в річки, зокрема щодо впливу на нерестовища, підземні води, гідрологічний режим;

- використання принципів і підходів Водної рамкової директиви ЄС, NEPA (США), Impact Assessment Act (Канада) під час формування процедур планування та контролю;
- обов'язковий екологічний моніторинг, громадський контроль та електронний облік вилучених ресурсів із надходженням прибутку до місцевих бюджетів.

Застосування такої моделі дасть змогу забезпечити баланс між безпековими, інженерними й екологічними інтересами суспільства, сприятиме сталому управлінню водними ресурсами, підвищить прозорість у сфері руслоочисних робіт і мінімізує ризики незаконного використання природних ресурсів. Ефективне регулювання руслоочисних робіт можливе лише за умов наукового обґрунтування, інтеграції до басейнового управління, забезпечення екологічної відповідності й обов'язкової участі громадськості у процесах ухвалення рішень.

Новизна дослідження. У межах дослідження сформульовано цілісну наукову модель правового регулювання руслоочисних робіт у гірських річках України, яка поєднує вимоги екологічної безпеки, принципи інтегрованого управління водними ресурсами й адаптацію міжнародного досвіду.

Наукова новизна дослідження полягає в такому:

- уперше запропоновано авторське визначення поняття «руслоочисні роботи» як інженерно-технічних заходів, спрямованих на підтримання пропускну здатності русла без зміни його природних або проєктних параметрів;
- обґрунтовано доцільність встановлення законодавчої заборони на проведення руслоочисних робіт у гірських річках, за винятком випадків усунення наслідків стихійних лих або загроз національній безпеці, а також за умови науково підтвердженої потреби запобігання імовірній повені;
- уперше акцентовано на необхідності інституалізації руслоочисних робіт у планах управління річковими басейнами, що дає змогу інтегрувати їх у системне басейнове управління;
- деталізовано механізм обґрунтування та погодження руслоочисних робіт: акт обстеження, наукове обґрунтування, ОВД, проєкт, моніторинг, електронний облік;
- запропоновано модель фінансової прозорості: реалізація вилучених ресурсів через аукціони з надходженням коштів до місцевих бюджетів на природоохоронні заходи;
- систематизовано міжнародну практику регулювання руслових втручань (ЄС, США, Канада), визначено шляхи її адаптації до українських умов через поєднання дозвільних процедур, громадської участі та превентивних екологічних оцінок.

Список використаних джерел:

1. Водний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України*. 1995. № 24. Ст. 189.
2. Про оцінку впливу на довкілля : Закон України № 2059–VIII від 23.05.2017 р.
3. Про стратегічну екологічну оцінку : Закон України № 2354–VIII від 20.03.2018 р.
4. Державне агентство водних ресурсів України. URL: <https://www.davr.gov.ua> (дата звернення: 23.06.2025).
5. Директива 2000/60/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 23.10.2000 р. про встановлення рамок Співтовариства у сфері водної політики (Water Framework Directive).
6. Директива 2011/92/ЄС про оцінку впливу деяких державних і приватних проєктів на довкілля (зі змінами за Директивою 2014/52/ЄС).
7. National Environmental Policy Act (NEPA), 1969. United States Environmental Protection Agency (EPA). URL: <https://www.epa.gov/nepa> (дата звернення: 23.06.2025).
8. Clean Water Act, 1972. U.S. Army Corps of Engineers. URL: <https://www.usace.army.mil> (дата звернення: 23.06.2025).
9. Fisheries Act, R.S.C. 1985 / Government of Canada. URL: <https://www.dfo-mpo.gc.ca> (дата звернення: 23.06.2025).
10. Impact Assessment Act, S.C. 2019. P. 28 / Government of Canada. URL: <https://www.canada.ca> (дата звернення: 23.06.2025).
11. Species at Risk Act (SARA), S.C. 2002. P. 29 / Government of Canada.

12. Ющенко Ю. С. Геоморфологічні зміни русел гірських річок Прикарпаття. Чернівці : Рута, 2014.
13. Ющенко Ю. С., Луцак О. М. Сучасні тенденції динаміки русел річок Карпатського регіону. *Вісник Черкаського університету*. Серія «Географія». 2017. Вип. 2. С. 118–123.
14. Ющенко Ю. С., Дзюбановський І. О. Геоморфологічна оцінка процесів руслоформування в умовах техногенного впливу (на прикладі басейну р. Прут). *Вісник Львівського університету*. Серія «Географічна». 2013. Вип. 43. С. 168–174.
15. Ющенко Ю. С. Геоморфологічна оцінка екзогенних процесів у басейнах гірських річок Чернівецької області. *Проблеми безперервної географічної освіти і картографії*. 2014. Вип. 20. С. 102–107.
16. Ющенко Ю. С., Луцак Я. М. Сучасні тенденції трансформації річкових долин у гірській частині басейну Прута. *Науковий вісник Чернівецького університету*. Серія «Географія». 2017. Вип. 786. С. 65–69.
17. Яцюк О. М. Інтегроване управління водними ресурсами: виклики та перспективи. *Екологічний вісник*. 2021. № 3. С. 35–40.
18. Рибак Н. В. Екологічні наслідки руслоочисних заходів у малих річках України. *Гідроекологічний журнал*. 2020. № 2. С. 22–29.
19. Кузьменко В. А., Рибак Н. В. Екологічна оцінка впливу руслоочисних робіт у гірських регіонах. *Науковий вісник Національного лісотехнічного університету України*. 2020. Вип. 30 (3). С. 112–118.
20. Горєлов Ю. М. Правові механізми охорони водних об'єктів в Україні: проблеми та перспективи. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. Серія «Право». 2019. № 4 (112). С. 76–80.
21. Belletti L., Rinaldi M., Buijse A. D., et al. Characterizing river hydromorphology for assessing environmental flow. *Journal of Environmental Management*. 2015. Vol. 157. P. 147–157.
22. Hill C. M. Regulatory Approaches to River Channel Modification in the U.S.: Environmental Safeguards and Challenges. *Water Policy*. 2019. Vol. 21 (6). P. 1103–1115.
23. Галабала О. Півтора роки боротьби із шутровою мафією дали результат – Положення про руслоочисні роботи скасували. *Інформаційний портал Мережі вільних людей «Воля України»*. 5 жовтня 2016 р. URL: <https://old.volya.ua/news/3467> (дата звернення: 23.06.2025).
24. У селі Угринів після очищення Бистриці Солотвинської сталися підтоплення. *Галка*. URL: <https://galka.if.ua/u-seli-ugryniv-pislya-ochyshhennya-bistryczy-solotvynskoyi-stalytsya-pidtoplennya/> (дата звернення: 23.06.2025).
25. Bundesministerium für Land- und Forstwirtschaft, Regionen und Wasserwirtschaft. Wasserrechtsgesetz 1959 (WRG). Австрія. URL: <https://www.bml.gv.at> (дата звернення: 23.06.2025).
26. Umweltbundesamt (Федеральне агентство з охорони довкілля Німеччини). URL: <https://www.umweltbundesamt.de> (дата звернення: 23.06.2025).
27. Проект закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо проведення робіт на землях водного фонду (реєстр. № 5442 від 29.04.2021 р.). *Верховна Рада України*. URL: <https://itd.rada.gov.ua/BILLINFO/Bills/Card/26427> (дата звернення: 23.06.2025).
28. Регіональна програма робіт з розчистки та регулювання русел річок Чернівецької області на 2015–2019 рр. : розпорядження Чернівецької ОДА від 25.09.2015 р. № 644-р. URL: <https://dpbuvr.gov.ua/wp-content/uploads/2015/03/Регіональна-програма-робіт-з-розчистки-та-регулювання-русел-річок-Чернівецької-області-на-2015-2019-роки-№644-р-від-25-09-2015.pdf> (дата звернення: 23.06.2025).
29. Програма комплексного протипаводкового захисту в басейні р. Тиса. *Басейнове управління водних ресурсів річки Тиса*. URL: https://buvrtysa.gov.ua/newsite/?page_id=115 (дата звернення: 23.06.2025).

References:

1. Verkhovna Rada of Ukraine. (1995). Water Code of Ukraine. *Information of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 24, Article 189 [in Ukrainian].
2. Verkhovna Rada of Ukraine. (2017). Law of Ukraine on Environmental Impact Assessment № 2059–VIII of May 23, 2017 [in Ukrainian].
3. Verkhovna Rada of Ukraine. (2018). Law of Ukraine on Strategic Environmental Assessment № 2354–VIII of March 20, 2018 [in Ukrainian].
4. State Agency of Water Resources of Ukraine. (2025). Official website. Retrieved 29.09.2025 from <https://www.davr.gov.ua>
5. European Parliament and Council. (2000). Directive 2000/60/EC establishing a framework for Community action in the field of water policy (Water Framework Directive).
6. European Parliament and Council. (2011). Directive 2011/92/EU on the assessment of the effects of certain public and private projects on the environment (as amended by Directive 2014/52/EU).

7. United States Environmental Protection Agency. (1969). National Environmental Policy Act (NEPA). Retrieved 29.09.2025 from <https://www.epa.gov/nepa>
8. U.S. Army Corps of Engineers. (1972). Clean Water Act. Retrieved 29.09.2025 from <https://www.usace.army.mil>
9. Government of Canada. (1985). Fisheries Act. Retrieved 29.09.2025 from <https://www.dfo-mpo.gc.ca>
10. Government of Canada. (2019). Impact Assessment Act, S.C. 2019, c. 28. Retrieved 29.09.2025 from <https://www.canada.ca>
11. Government of Canada. (2002). Species at Risk Act (SARA), S.C. 2002, c. 29.
12. Yushchenko, Y. S. (2014). Geomorphological changes of mountain river channels in the Prykarpattia region. Chernivtsi: Ruta [in Ukrainian].
13. Yushchenko, Y. S., & Lutsak, O. M. (2017). Current trends in the dynamics of river channels in the Carpathian region. Visnyk ChNU. Geography, 2, 118–123 [in Ukrainian].
14. Yushchenko, Y. S., & Dzyubanovskyi, I. O. (2013). Geomorphological assessment of channel formation under technogenic impact (on the example of the Prut basin). Visnyk of Lviv University. Series Geography, 43, 168–174 [in Ukrainian].
15. Yushchenko, Y. S. (2014). Geomorphological assessment of exogenous processes in the basins of mountain rivers in Chernivtsi region. Problems of Continuous Geographic Education and Cartography, 20, 102–107 [in Ukrainian].
16. Yushchenko, Y. S., & Lutsak, Ya. M. (2017). Current trends in the transformation of river valleys in the mountainous part of the Prut basin. Scientific Bulletin of Chernivtsi University: Geography, 786, 65–69 [in Ukrainian].
17. Yatsiuk, O. M. (2021). Integrated water resources management: challenges and prospects. Environmental Bulletin, 3, 35–40 [in Ukrainian].
18. Rybak, N. V. (2020). Environmental consequences of riverbed-cleaning measures in small rivers of Ukraine. Hydroecological Journal, 2, 22–29 [in Ukrainian].
19. Kuzmenko, V. A., & Rybak, N. V. (2020). Environmental assessment of the impact of riverbed-cleaning works in mountainous regions. Scientific Bulletin of NLTU of Ukraine, 30 (3), 112–118 [in Ukrainian].
20. Horelov, Yu. M. (2019). Legal mechanisms for protecting water bodies in Ukraine: problems and prospects. Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Series: Law, 4 (112), 76–80 [in Ukrainian].
21. Belletti, L., Rinaldi, M., Buijse, A. D., et al. (2015). Characterizing river hydromorphology for assessing environmental flow. Journal of Environmental Management, 157, 147–157.
22. Hill, C. M. (2019). Regulatory approaches to river channel modification in the U.S.: Environmental safeguards and challenges. Water Policy, 21 (6), 1103–1115.
23. Halabala, O. (2016, October 5). One and a half years of struggle with the gravel mafia yielded results – Regulation on riverbed-cleaning works canceled. Volya Ukrainy. Retrieved 29.09.2025 from <https://old.volya.ua/news/3467> [in Ukrainian].
24. Galka. (n.d.). In the village of Uhryniv, flooding occurred after the cleaning of the Bystrytsia Solotvynska River. Retrieved 29.09.2025 from <https://galka.if.ua/u-seli-ugryniv-pislya-ochyshhennya-bistryczy-solotvynskoyi-stalytsya-pidtoplennya/> [in Ukrainian].
25. Bundesministerium für Land- und Forstwirtschaft, Regionen und Wasserwirtschaft. (1959). Wasserrechtsgesetz 1959 (WRG), Austria. Retrieved 29.09.2025 from <https://www.bml.gv.at> [in German].
26. Umweltbundesamt. (n.d.). Federal Environment Agency of Germany. Retrieved 29.09.2025 from <https://www.umweltbundesamt.de> [in German].
27. Verkhovna Rada of Ukraine. (2021). Draft Law on Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine Regarding Works on Water Fund Lands (No. 5442, April 29, 2021). Retrieved 29.09.2025 from <https://itd.rada.gov.ua/BILLINFO/Bills/Card/26427> [in Ukrainian].
28. Chernivtsi Regional State Administration. (2015). Regional program for riverbed clearing and regulation works in the Chernivtsi region for 2015–2019 (Order No. 644-r of September 25, 2015). Retrieved 29.09.2025 from <https://dpbuvr.gov.ua/wp-content/uploads/2015/03/Регіональна-програма-робіт-з-розчистки-та-регулювання-русел-річок-Чернівецької-області-на-2015-2019-роки-№644-р-від-25-09-2015.pdf> [in Ukrainian].
29. Tysa River Basin Water Resources Management Authority. (n.d.). Comprehensive flood protection program in the Tysa River Basin. Retrieved 29.09.2025 from https://buvrtysa.gov.ua/newsite/?page_id=115 [in Ukrainian].

Дата надходження статті: 12.03.2025

Дата прийняття статті: 20.11.2025

Опубліковано: 30.12.2025

